DIVERSITEIT – HET IS NIET OF-OF, MAAR EN-EN

Inleidingen:
Rosita Steenbeek, *Rose*, 2015
NBV: Jesaja 45, vers 7

Een paar jaar geleden herdachten wij, dat we 70 jaar geleden werden bevrijd. Mede ter gelegenheid daarvan publiceerde de bekende schrijfster Rosita Steenbeek haar boek ***Rose*.** In het tv-programma 'Het Ikonhuis' ging Colette van der Veen met haar over dit bijzondere boek in gesprek.

In *Rose* vertelt de schrijfster het levensverhaal van haar oma, dochter van een joodse moeder en een Duitse vader. Zij trouwt met een Nederlandse dominee en het paar vestigt zich in Klaaswaal, een dorp onder de rook van Rotterdam. Rose gaat over tot het christelijke geloof van haar man, al hield ze bepaalde joodse gebruiken als het ontsteken van kaarsen bij het aanbreken van de sabbat en het zich houden aan joodse spijswetten wel in ere. En het leven vieren, ook in het nieuwe vaderland, waar Rose zich thuis voelt.

Op 10 mei 1940 valt het Duitse leger Nederland binnen en op 14 mei ziet Rose de bommen op Rotterdam vallen. De opkomst van Hitler en het toenemend enthousiasme dat hij bij een groot deel van de Duitse bevolking weet op te roepen, verafschuwt ze en beangstigt haar. Haar man sluit zich aan bij het verzet en wordt opgepakt. Zijzelf loopt gevaar door haar joodse afkomst, maar nadat ze via de illegaliteit in het bezit komt van een vals persoonsbewijs, voelt ze zich een stuk veiliger.
Haar Jood-zijn, maar vooral haar Duitse verleden roepen bij de leden van de kerkgemeenschap weerstanden op. De leden van de kerk waren niet vrij van antisemitisme en stonden wantrouwend tegenover haar Duitse komaf. Maar Rose dwingt respect af door in deze moeilijke tijd, naast haar man, de mensen pastoraal nabij te zijn.

Rosita Steenbeek zet haar oma neer als een moedige, hoogstaande vrouw, die met veel souplesse omging met de overgang van Joods naar christelijk en van Duits naar Nederlands. Rose is het verhaal over een grote liefde tussen twee mensen, maar ook over goed en kwaad en hoe moeilijk het is om de wereld in te delen in zwart en wit. Niet alle Duitsers waren slecht, niet alle Nederlanders goed.
In de film ***Zwartboek*** werd dit thema ook al aan de orde gesteld. De Joodse zangeres Rachel Stein wordt verliefd op de Duitse officier Müntze, die ook zijn goed kanten bleek te hebben. Goed en kwaad zijn begrippen, die we misschien na de oorlog te veel hebben verabsoluteerd. In een interview zei de heer Blom, voormalig directeur van het Nederlands

Instituut voor Oorlogsdocumentatie. Bezinning op de oorlog heeft ons geleerd, dat je niet uitsluitend kunt denken in goed of slecht sjablonen. Het is niet of-of, maar en-en.

Niet alleen als het gaat om personen, maar ook als het gaat om zaken, zie je die nuancering. Goed en kwaad, licht en donker, vrede en heil, ze liggen blijkbaar dicht bij elkaar, en niet alleen in oorlogstijd.
In Ede kwam, na de verkiezingen vorig jaar, in de nieuwe gemeenteraad de koopzondag aan de orde. Zoiets was in dit Veluwse dorp 20 jaar geleden ondenkbaar. De politiek durfde dan ook geen knoop door te hakken, er werd een referendum uitgeschreven. Blijkbaar hebben de mensen nu een meer genuanceerde kijk op de zondagsheiliging.
In christelijke kring zijn de opvattingen over het huwelijk en de huwelijkstrouw in de loop der jaren ook ruimer geworden. Steeds meer relaties, niet alleen jongeren, geven aan het samenwonen, al of niet notarieel vastgelegd, de voorkeur boven het huwelijk.
Op veel van die zaken, ik zou er nog meer kunnen noemen, rustte een taboe, dat in onze tijd is doorbroken.

Misschien zegt u wel: tot hoever gaat die relativering? Kan alles wat slecht is dan op zekere dag in goed veranderen? Nee, dat denk ik niet, we hebben een vast ijkpunt.
Van mijn hoogleraar sociologie heb ik geleerd, dat normen in de loop der tijden veranderen, maar waarden niet.
Waarden zijn centrale maatstaven, met behulp waarvan men het eigen gedrag en dat van anderen beoordeelt. Aan de Tien Geboden ligt bijvoorbeeld ten grondslag de waarde: liefde. God liefhebben boven alles en je naaste als jezelf. Die waarde zal de tand des tijds doorstaan. We zongen er net over.
Normen zijn opvattingen over hoe men zich dient te gedragen. De Tien Geboden of Tien Woorden zelf zijn normen, waarin de waarde liefde handen en voeten kan krijgen. Welnu – over die Tien normen zijn we genuanceerder gaan denken. Denkt u maar de zondagsheiliging of de huwelijkstrouw.

U hoorde Jesaja 45, de eerste 7 verzen.
De profeet Jesaja is hier de tweede Jesaja, de zogenaamde Deutero-Jesaja. Een profeet is niet zozeer een voorspeller, wat vaak gezegd wordt, maar eerder een woordvoerder, die voor een ander of anderen (pro = voor) zich uitspreekt over eigentijdse ontwikkelingen in zijn land. Achteraf gezien kunnen die uitspraken een voorspellende waarde krijgen.
De tweede Jesaja is woordvoerder namens God. Hij trad op aan het einde van de Babylonische Ballingschap, eind 6^{e} eeuw voor Christus. Hij speelt als woordvoerder in op de actualiteit van de terugkeer van de Joden uit die ballingschap.

Deutero-Jesaja heeft weet van goed en kwaad tijdens die ballingschap en daarom deelt hij niet alles en iedereen voor altijd in in goed en slecht, Hij is het vijandsdenken voorbij en kan relativeren.
Jesaja richt het woord tot Cyrus, de Gezalfde. Cyrus, koning van de Perzen, heeft o.a. het Babel van Nebukadnezar onderworpen. Hij geeft de Joden in 538 v.Chr. toestemming om terug te keren naar hun eigen land en de tempel te Jeruzalem te herstellen. Hierbij werden zelfs de geroofde schatten meegegeven. Hij stond daarom bij Israël in een goed blaadje. Hij wordt een Gezalfde genoemd, dat is een eretitel. Een Gezalfde is iemand, die Gods bedoelingen met deze wereld en dit leven begrijpt en voorleeft.

Let wel: Cyrus is eigenlijk een vijand, een Pers, maar Jesaja steekt de loftrompet over hem. Over nuanceren gesproken. God zal voor je uitgaan, ringmuren slechten, bronzen deuren verbrijzelen, ijzeren grendels verbreken. Hij zal meetrekken, volken onderwerpen en voorspoed schenken.

En dan bereiken die woorden een climax in vers 7:
Ik ben de Heer, er is geen ander
die het licht vormt en het donker schept,
die vrede maakt en onheil schept.
Ik ben het, de Heer, die al deze dingen doet.
In de Groot Nieuwsbijbel staat: ik, de Heer, ben van dit alles de schepper.

Licht heeft hier de overdrachtelijke betekenis van geluk en voorspoed, donker die van jammer en ellende, vrede die van goed, onheil die van kwaad, zegt de Statenvertaling. Waarom zou de schepper dit gedaan hebben, een schepping formeren, mensen scheppen, die licht en donker, vrede en kwaad in zich verenigen? W ij kunnen daar alleen maar naar raden. Misschien zegt u wel: maar God heeft ons toch allemaal goed geschapen? En God zag al, wat Hij gemaakt had en zie het was zeer goed (Genesis 1, vers 31). De klad kwam er toch pas in bij de zondeval, toen Adam en Eva zich lieten verleiden door de duivel? Sindsdien zegt de catechismus in zondag 3, zijn we verdorven, onbekwaam tot enig goed en geneigd tot alle kwaad.
Ik voel mij meer thuis bij de theologe Ellen van Wolde, die zegt dat het goed zijn van God in het scheppingsverhaal betekent, dat de mens een eenheid was, die beide eigenschappen, licht en donker, vrede en onheil, goed en kwaad, in zich verenigde. Maar dat die mens zich bij de zondeval pas bewust werd van zijn goede, maar vooral van zijn slechte kanten. Het slechte, gesymboliseerd in de slang, is niet zozeer een bedreiging van buitenaf, maar het zit, aldus Ellen van Wolde, in ons. En als Jezus in 'Het Onze Vader' bidt: leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van de boze, bedoelt hij ook het kwaad, dat in mensen de kop kan opsteken.
Zwei Seelen, wohnen, ach!, in meiner Brust, zeg Faust in het gelijknamige boek van Goethe.
De ene klemt, in wilde lijfsbegeert,
zich aan de wereld vast, haar lust en lijden, 't stoffelijke,
de an'dre, zich ver van t stof gekeerd,
zoekt het voorgeslacht en oude, edele tijden, 't geestelijke.
Ook Goethe is zich bewust van de dualiteit van het menselijk bestaan. Overigens, in klassieke werken, o.a. in de *Historie van de Graal*, komt dit thema steeds terug. Twee krachten in ons vechten om de voorrang.

Waarom zou God ons zo geschapen hebben?
Zou het misschien zijn om van ons mondige mensen te maken, die een keuzevrijheid hebben? Mensen, die kunnen kiezen voor licht of donker, goed of kwaad, vrede of onheil? God heeft zichzelf beperkt door een wereld te scheppen met eigen wetmatigheden en speelruimte voor eigen verantwoordelijkheid. Scheppen is faciliteren, voorwaarden scheppen, mogelijkheden aanbieden. Hij heeft ons als bondgenoten nodig en geeft ons dus de kans om mondige mensen te zijn.
Zou ook een reden kunnen zijn, dat eigenschappen bestaan bij de gratie van de tegenstelling?

Dat licht bestaat bij de gratie van donker, goed bij de gratie van kwaad, vrede bij de gratie van onheil? Dat deze twee polen bij elkaar horen en van een mens een heel mens maken? Dat we allemaal bij tijd en wijle door het donker heen moeten – elk huis heeft immers zijn kruis – om het licht als licht te begrijpen, door het kwaad heen om goed als echt goed te ervaren?

"We hebben het allemaal in ons", schreef Etty Hillesum in *Het verstoorde leven*. Aan de ene kant is niets menselijks ons vreemd. Dan worden wij overmand door een groot verdriet. Wij zijn ontdaan door weer een slachtoffer van zinloos geweld of wij gaan persoonlijk door een diep dal, omdat wij afscheid hebben moeten nemen van een dierbare, soms nog zo jong. Maar aan de andere kant: ook niets goddelijks, niet van God, is ons vreemd. God en hemel, licht en liefde zijn soms ons deel. In zo'n jubelstemming verkeren wij, als wij een mijlpaal mogen bereiken. of als je met elkaar in goede gezondheid mag verkeren. Of als het onze kinderen voor de wind gaat. Of als het vrede mag worden in de wereld.

Aleid Schilder noemt de fase, waarin de mens nog als een eenheid werd gezien die van het verbindende denken. En-en en niet Of-of. Zing-vecht-huil-bid-lach-werk en bewonder, zingt Ramses Shaffy. Pas later, zegt Aleid Schilder, is het scheidingsdenken ontstaan: God, het goddelijke, het goede, het licht en het heil hierboven. De mens, het menselijke, het slechte, het donkere en het onheil hierbeneden.
Kerkvaders als in de 4e eeuw Augustinus hebben dat scheidingsdenken bevorderd door de leer van de erfzonde. Met als gevolg: het ontstaan van schuldgevoelens. Want als je de lat tot aan de hemel legt, wie kan er dan aan dit ideaal beantwoorden? Wij zijn echter geschapen naar Gods beeld, zegt Aleid Schilder, we dragen een lichtvonk in ons, de Heilige Geest, die ons aanspoort het goede te doen en verantwoordelijkheid te dragen. Dat beluister ik ook bij Paulus.

Wij lazen ook Romeinen 12, nadruk op vers 21:
Laat u niet overwinnen door het kwade, maar overwin het kwade door het goede. Paulus, de schrijver van deze brief, is er zich van bewust, dat goed en kwaad dicht bij elkaar liggen. Hij wekt ons op het goede na te streven, dat is alles wat gedragen wordt door de liefde. Hij meet het positieve breeduit. Want dat is de wil van God. Kwaad is dan, wat tegen de liefde ingaat. Vanaf vers 9 somt hij een heleboel dingen op, die het goede bevorderen. Om er een paar te noemen:
Acht de ander hoger dan uzelf, wees standvastig, bekommert u om de noden der heiligen, wees gastvrij, wees eensgezind, enz.
Het kwaad is tegen de wil van God. Paulus gaat er in dit gedeelte niet zo diep op in, op andere plaatsen meer, want kwaad bedrijven is zonde. Eén soort van kwaad wordt uitvergroot, dat is de wraak:
Neem geen wraak, broeders en zusters, maar laat God uw wreker zijn.
Bij wraak denken wij al gauw aan eerwraak, die in bepaald culturen van kracht is. Maar laten wij dichter bij huis blijven. Wreken is ons ook niet vreemd.
Een leraar, die beledigd is, kan zich wreken door een slechte beoordeling te geven.
Een werkgever wreekt zich op de klokkenluider, door hem te ontslaan.
Er zijn ouders, die hun kinderen fijne dingen ontzeggen. Maar Paulus zegt: wreken is kwaad stichten. En dat is tegen Gods wil.

Jesaja zegt, dat we sinds de schepping behept zijn met goede en slechte eigenschappen. Zwart-wit bestaat niet. Het boek *Rose* onderstreept dat. Paulus wekt ons op het goede te kiezen. Zullen we dan maar proberen?
Amen.

Bert Jansen